

A KISGYERMEK TÖRTÉNETE ÉS A FELNŐTT PSZICHIKUS JÖVŐJE: A LÓCZY TAPASZTALATA¹

Robert Lagier

A Pikler–Lóczy Intézet (Budapest) tartós sikerét heurisztikus kihívásként fogadják a szakértő megfigyelők, akik jól ismerik az intézetben nevelt gyermekekkel kapcsolatos „megoldhatatlan” nehézségeket. Valóban, hogyan lehet megmagyarázni, hogy itt sikerül az, ami hasonló orvosi-lélektani feltételek mellett másutt általában megbukik? Ehhez a kérdéshez szeretnék most hozzáfűzni néhány szerény megjegyzést, amikor is a csecsemők gondozásának gyakorlatát a C. G. Jung által kidolgozott analitikus pszichológia távlatára vonatkoztatva vizsgálom.

Próbálkozásom kiindulópontjaként azokról a különösen élénk érzelmi reakciókról tennék említést, melyeket 1984-ben Franciaországban „A csecsemő – személyiség”² című sorozat bemutatása váltott ki. A meglepetés, és néha a megütközés – a sorozat ismétlése, a diák vagy szakmai közönség számára tartott vetítések ugyanilyen reakciókat váltanak ki – túlmutat azon a kiemelt érdeklődésen, amit honfitársaim a gyermekkor iránt tanúsítanak. Igaz ugyan, hogy a csecsemő *imázsa* különös jelképi gazdagsággal bír; erre a későbbiekben még visszatérünk. A háromórás videofelvétel a Lóczyban forgatott tekercekkel zárul, melyek a „*maternage*”-nak [különös gondozás] az intézetben alkalmazott típusát mutatják be Falk Judit kiváló és magvas

¹ E tanulmány előadásként „A kisgyermek tevékeny részvétele önnön fejlődésében és a felnőtt felelőssége” címmel rendezett nemzetközi konferencián hangzott el (Pikler–Lóczy Intézet, Noszvaj–Budapest, 1991. szeptember 25–28.).

² B. Martino, „Le bébé est une personne”, Emission TV, TF1, 1985; „Le bébé est une personne”, Ballade/TF1, France, 1985.

magyarázataival. Bizonyos értelemben záró képül szolgálnak, másfelől azonban a gyermek további fejlődése felé mutatnak, amely szorosan kapcsolódik a gondozó felnőtt jövőjéhez.

A legelső benyomást az a mélységesen emberi légkör teszi ránk, amely a gondozás során a csecsemőkkel való viszonyt jellemzi, s amely megindítja a szemlélőt; a megfigyelők egyöntetűen osztoznak ebben az érzésben. Az anyai gondozás alapja és ösztönzője az emberiről és annak megőrzéséről való gondoskodás, a legértékesebb valóság, az „aranyvirág”.³ Az elméleti – gyermekgyógyászati, lélektani, pszichoanalitikus – vagy egyszerűen anyai gondozói tudásra, úgy tűnik, csupán annyiban van szükség, annyiban alkalmazzák, amennyiben hozzájárul ahhoz a megingathatatlan nevelési célhoz, melyet én a következő formulával foglalnék össze: az emberiség kultusza minden egyénben és minden pillanatban.

Amikor Pikler Emmi 1930–1932 körül a fejlődésben lévő gyermekekkel kapcsolatos megfigyeléseiből, saját tapasztalataiból és megérzéseiből kiindulva elképzelte ezt a tökéletesen eredeti intézményt, viszonylagos elszigeteltségben kezdett tevékenykedni. Ma, 1998-ban, az évek távlatából meglepő, hogy eredeti és alkotó eljárása mennyire megegyezik azzal az elgondolással, amit a gyermekgyógyász és pszichoanalitikus D. W. Winnicott⁴ maga is érlelt Nagy-Britanniában. Amikor Pikler Emmi nem olvasott angolul, és Winnicott legjelentősebb írásai csak a negyvenes évektől jelentek meg: Pikler Emmi tehát lényegében megelőzte korának eszméit, és gyökeresen megújította a csecsemők gondozásának gyakorlatát. Talán korunk leghaladóbb eszméivel való találkozása az oka, hogy – akár később Winnicott pszichoterápiás újításai – a Lóczy Intézet is meglepi, meghökkenti és olykor zavarja az értelmiségi közeget; tudniillik az intézet nem alkot iskolát, és magát egyetlen doktrína kizárólagos képviselőjeként sem tünteti fel. Mégis általános csodálatot vív ki nevelési gyakorlatával, melyet a legmodernebb és legkifinomultabb lélektani és pszichoanalitikus megközelítések hatnak át. A gyakorlatot kell tehát megvizsgálnunk ahhoz, hogy megkíséreljük kibontani belőle az ösztönző és tápláló lelki aktivitás lényegét.

³ A kifejezést Jung egy írásának címéből kölcsönöztem, melyben egy igen régi kínai taoista bölcséleti művet értelmez. Ennek leírásában saját, a lelki változás folyamatáról alkotott elképzeléseire ismert. Az „aranyvirág” Jung szemében a Mély-én megtapasztalását jelképezi, azt az ősi pszichikus valóságot, amelyről a továbbiakban még sok szó esik (*Commentaire sur le mystère de la fleur d'or*, Paris, Albin Michel, 1979).

⁴ D. W. Winnicott, *La nature humaine*, Paris, Gallimard, 1950.

A Lóczyra jellemző „szokatlan gondozás – maternage”⁵

A rendelkezésemre álló korlátozott keret miatt kénytelen vagyok feltételezni, hogy az olvasó tudja, miben rejlik az intézet eredetisége, amit egyébként M. David és G. Appel francia nyelvű műve mind ösztönző irányelveiben, mind konkrét módozataiban kimerítő módon ismertet. Amikor pedig az anyai gondozást bemutató képsorokra hivatkozom, akkor természetesen a B. Martino által forgatott dokumentumra gondolok.

A gondozási folyamat éles szemmel kidolgozott módszeréből csupán egyetlen szempontot emelek ki, amelyet az intézetben dolgozó megfigyelők és az alapítók egyaránt központi kérdésnek tekintenek: a csecsemő–gondozónő viszonyt.⁶ Nem a gondozás eredményeként létrejött kölcsönhatások felől közelítem meg, hanem a lelki dinamizmus szempontjából elemzem, amely mind a kezdeményező felnőttre, mind a befogadó gyermekre ösztönzően hat. Bár a gyermek a gondozónő figyelmének és tevékenységének kiváltságos tárgya, ez utóbbi élete és lelki fejlődése sem független szakmai magatartásától. A C. G. Jung által kidolgozott tételek, amelyekkel számot adhatunk minden egyes személyiség lelki gyarapodásáról, remélem, lehetővé teszik, hogy mélyebben értsük meg a gondozási helyzet szereplőinek fejlődését.

A gondozónő és a csecsemő

B. Martino videofilmjének gyönyörű pillanatai átfogó képet adnak a Lóczyban alkalmazott gondozási helyzetről. Két szokatlan jellegzetességre figyelünk fel:

Először is arra a rendkívüli figyelemre (s a benne megnyilvánuló állandó mély tiszteletre), amellyel a gondozónő a csecsemő felé fordul. Ez a maga-

⁵ A kifejezést Myriam David és Geneviève Appel Franciaországban publikált művének címéből vettem át, amely a Pikler–Lóczy Intézet tevékenységét módszertani, didaktikai érdemeinek és tömörségének köszönhetően kiválóan ismerteiti (M. David, G. Appel, *A Lóczy: sajátos gondolkodás-gondoskodás a csecsemőről, a kisgyerekről*, Pikler–Lóczy Társaság a Kisgyermekéért, Budapest, 1988.)

⁶ M. David és G. Appel ezzel kapcsolatban egy igen finoman kidolgozott összehasonlító vizsgálatot mutat be, és mind az előfeltevéseket, mind az eredményeket roppant sokrétűen vitatja meg.

tartás több, mint hivatásából fakadó éberség; bár a szó tágabb értelmében a csecsemő még nem önálló személyiség, a gondozónő mégis potenciális személyiségként kezeli. Úgy tűnik, egyetlen pillanatig sem kételkedik abban, hogy a csecsemő, akit mosdat, öltöztet vagy pólyál, ne arra lenne hivatva, hogy férfivá vagy nővé, teljes személyiséggé váljék. A gyermek állapotához szükséges figyelmen túl azonban hangsúlyozza a csecsemő részéről megnyilvánuló jellemző vonásokat, hozzájárulva a születő személyiség megerősítéséhez.

Másodszor az újszülött „tudatos” tevékenységét folyamatosan ösztönző gondozói magatartásra figyelhetünk fel: minden gondozási aktushoz magyarázatokat fűz, legapróbb megnyilvánulásait is ellenőrzi, igyekszik felkelteni a gyermek figyelmét, újra és újra felfedeztetni vele a tárgyakat, a mosdatás, az öltöztetés minden kellékét. A gondozónő így minden egyes mozdulatot, minden egyes tevékenységet előre bejelent, lefolyásuk közben pedig az újszülött megszokott vagy újabb visszajelzéseitől függően magyarázatokkal kíséri. Itt tökéletesen tiszteletben tartják Winnicott alapelvét,⁷ mely szerint az élet első percétől fontos, hogy a gondozási folyamatok ismétlődése állandóságot és folyamatosságot tükrözzön. De emellett a Lóczyban arra is törekszenek, hogy mozgásba hozzák az újszülött intellektuális tevékenységét, bármilyen kezdetleges legyen is.

Ez, a gondozási helyzet megfigyeléséből kibontakozó két jellemző vonás rámutat a felnőtt kezdeményezéseinek rendkívüli fontosságára – a csecsemő lelki fejlődésének távlatában –, de egyben felelősségére is. Szintén Winnicott hívta fel a figyelmet arra, hogy milyen súlyos következményekkel járhat a felnőttkorban, ha a csecsemőkorai gondozás nem alkalmazkodik a kisded szükségleteihez és képességeihez.⁸

C. G. Jung korábban már írt a felnőtt meghatározó szerepéről a gyermeki lélek kialakulásában. Tudjuk, hogy a zürichi analitikus pszichológiai iskola megalapítója szerint az egyének és népek pszichikai életét az energia tudattalan, kollektív természetű forrásai irányítják és mozgatják; ezeket nevezi „archetípusoknak”. Így a születésünktől fogva mindannyiunkban létező anyakép nem csupán az egyén anyjához fűződő viszonyának terméke; éppen ellenkezőleg, mindannyian rendelkezünk egy veleszületett és kollek-

⁷ Ez „Az elsődleges érzelmi fejlődés” című cikkben szerepel, melyben D. W. Winnicott pontosan leírja a működésbe lépő lelki folyamatokat az újszülött élete kezdetétől (*De la pédiatrie à la psychanalyse*, Paris, Payot, 1989).

⁸ A „Pszichózis és anyai gondozás” című cikke e folyamatokról ad átfogó képet.

tív jellegű tudattalan pszichikai apparátussal, azaz „anyaarchetípussal”, mely lehetővé teszi számunkra, hogy megalkossuk saját anyaképünket. Mindamellett a „reprezentációk örökölt lehetősége” virtuális, üres maradna, ha konkrét tapasztalatokon keresztül nem kapna tájékoztatást egy valóságos anyával vagy anyahelyettessel való kapcsolatról. Egy tudattalan, alkotó virtualitásról van szó, mely lehetővé teszi az imágók kialakulását.

Nyilvánvaló tehát a megélt tapasztalat fontossága, hiszen ez mozgósítja az archetípus által hordozott pszichés energiát. Jung a következő szavakkal fejezi ki a tapasztalat és az archetípus közötti egyeztetést:

„...akkor mintegy mértani helyen létrejön a belső készség és a külső konkrétum összevetési pontja, akár egy becsapódási pont: a feltárulás megrázkódtatása alatt a tudattalan diszponibilitás életre kel”.⁹

Az anyaszerepet betöltő felnőtt azt a szerepét, hogy a csecsemő lelki fejlődésének ébresztője legyen, a ráháruló feladattól kapja meg. Az így elindított élet folytatása szükségképpen az ébresztés minőségétől függ. A Lóczyban alkalmazott anyai szerepkör jellegzetességei a gondozónő által teljesített követelmények szintjén, úgy tűnik, a csecsemőnek különösen kedvező fejlődési kontextust biztosítanak; a későbbiekben látni fogjuk miként.

Még egy megjegyzést fűznék azokhoz az intézményi keretekhez, amelyekben belül ez a meglepő csecsemő–gondozónő viszony megvalósul. Winnicott találón hangsúlyozza, hogy egyetlen anyának sem sikerülhet gyermekét a lelki világra segítenie, ha önmaga nem rendelkezik megfelelő, minimális anyagi és lelki biztonságot nyújtó környezettel. *Mutatis mutandi*, arra is emlékeztetnünk kell, hogy a gondozónők szakértelme nem rögtönzésen alapul; éppen ellenkezőleg, igaz, hogy a személyes képességekre építve fokozatosan bontakozik ki, de egy olyan intézményi keretnek köszönhetően, amely nélkül mindez nem válna lehetővé. M. David és G. Appel könyve ezzel kapcsolatban fontos adatokat ismertet, melyekből az érdeklődő sokat meríthet.¹⁰ A Lóczy intézményi együttese, tudományos, technikai alapja és szakképzési kapacitása teszi lehetővé, hogy a csecsemő–gondozónő viszony ilyen minőséget érjen el. Mivel a gondolatmenet itt a gondozási kapcsolat lelki összetevőire összpontosít, azaz a felnőtt személyére és a gyermek szü-

⁹ Kiemelés tőlem [a szerző]. (C. G. Jung, *Dialectique du moi et de l'inconscient*, Paris, Gallimard, 1964).

¹⁰ A VII., „Az eredmények megvitatása” című fejezet különösen jól világítja meg ezt a témát.

lető személyiségére, nem szabad megfeledkeznünk a jéghegy víz alatti részéről sem, melynek hiányában nem lenne mit figyelembe vennünk.

E nélkülözhetetlen észrevétel után ideje megvizsgálnunk azt a gondozási helyzetet, amelyből kiindultunk, s melyet ez alkalommal a szereplők lelki pozíciója felől közelítünk meg. A hegymászás szókincséből kölcsönöztem ezt a kifejezést, ahol a pozíció fogalma lehetővé teszi, hogy leírjuk az egy kötélre fűzött hegymászó csapat minden tagjának tevékenységét a kitűzött cél felé haladás különböző pillanataiban (amikor sziklafalat vagy havas-jeges meredélyt másznak meg), s hogy jellemezzük ki-ki hozzájárulását az együttes haladáshoz. Itt a fogalom arra szolgál, hogy számot adjak az életenergia körbeáramlásának legfinomabb kanyarulatairól, hol a csecsemő, hol a gondozónő szemszögéből, anélkül, hogy egy kölcsönhatási sémához folyamodnék, ugyanakkor tekintetbe veszem a kapcsolatteremtő helyzetben részt vevő mindkét szereplő lelki jövőjét.

A gondozónő lelki pozíciója

Előfordul, hogy egyesek, akik gondozási helyzetet figyelnek meg a Lóczyban, feszengést éreznek a csecsemővel érintkező gondozónő szokatlan magatartása láttán. A gondozónő magatartásában valóban érződik egyfajta fenntartás, sőt bizonyos távolságtartás is; reakciói bár gyöngédek, de kimértek, tartózkodóak, visszafogottak. A jelenet szemtanúja első látásra ezt az érdeklődés hiányaként értelmezheti, pedig éppen a csecsemő bontakozó egyéniségére fordított (az intézeti rendszer révén tájékoztatott és irányított) lankadatlan figyelemről van szó. Ez a magatartás távolról sem ösztönös vagy magától értetődő, hanem gondosan kimunkált, szakszerű felkészülés eredménye.

Ha a viselkedésmódot elsajátító egyén lelki valósága felől vizsgáljuk, ez a magatartás nagy gazdagságot rejt mind a gondozónő, mind a gondozott csecsemő számára. Valójában a gondozónőt a kapcsolatban nem kizárólag saját énjé vezeti; ellenkezőleg, mérsékli ösztönös vágyát és spontán reakcióit, melyek arra indítanak, hogy a csecsemőt saját lelki fennhatósága alá vonja, mintha saját gyermekéről lenne szó. Így tartja fenn más anyai kapcsolatok lehetőségét, ha a későbbiekben a gyermeket örökbe fogadják, s egyben attól is megkíméli, hogy egy mélyebb érzelmi párbeszédre várjon, amit az intézet – mely nem tudja biztosítani a szakemberek folyamatos jelenlétét – nem tudna megadni neki, ha életét intézményes keretek között kellene

folytatnia. Ugyanakkor a gondozónő tevékeny, kíváncsi magatartásával folyamatosan gazdagítja megfigyelését a csecsemőről, és viselkedésével a kisdedet (akit mindig keresztneven szólít, ezzel is hangsúlyozva egyedi jellegét) pillanatnyi törekvései középpontjába állítja.

A gondozónő így eltávolodik szokásos személyiségétől, miközben természetes viselkedésével és ösztönös megnyilvánulásaival tökéletesen önmaga marad. Ez az Énnel szembeni távolságtartás pontosan olyan, mint a felnőtt psziché természetes fejlődési folyamata, amit Jung „individualizációnak” nevez.¹¹ Jung figyelte meg az élet második felében – nagyjából 30–40 éves kor után – a felnőtt pszichés szerveződés törekvését, hogy megváltoztassa középpontját. Ez többek között az álmokban jut kifejezésre, melyek segítségével a folyamat időbeli lezajlását is követhetjük. Míg a létezés első fele az Én tudatos pólusának – nem minden nehézség nélküli – kialakítására és megerősítésére irányul, a felnőtt élet fordulópontján megindul egy spontán fejlődési folyamat, melynek révén a lelki élet ismételten egyensúlyba kerül. Jung erről így ír:

„Az „individuáció” kifejezést arra a folyamatra alkalmazom, amely egy pszichológiai „individuumot”, vagyis egy önálló és oszthatatlan egységet, teljességet hoz létre.”¹²

Mire e lassú pszichés gyarapodás befejeződik, addigra psziché középpontja is áthelyeződik; elhagyja az Ént és a Mély-én felé fordul – hogy Jung a lelki megvalósulásról érkező hindu szövegektől kölcsönzött kifejezésével éljünk:

„A Mély-én természetesen nem az én – pontosítja a szerző –, hanem egy önmaga fölé helyezett teljesség, amely a tudatot és a tudattalant is felöleli.”

Ez a természetes fejlődés, mely a tudattalannal egészíti ki a személyiséget, tökéletes ellentéte az egocentrizmusnak, vagy akár az elszigetelődésnek. Az „individualizáció” kifejezés szándékos kétértelműsége – melyet Jung az individuális psziché differenciálódási folyamatára alkalmaz – az egyént erősebb kollektív kötődéshez vezet. Másokhoz való viszonya

¹¹ Ennek kapcsán megjegyzi: „Tudatosan és szándékosan keresem a kétértelmű kifejezést, mert az jobban megfelel az emberi lény természetének, s ezért kívánatosabb, mint az egyértelmű kifejezés [...] szívesen rezegtetem meg az összes harmonikus felhangot” (Jung, *Ma vie*, Gallimard, 1973.).

¹² C. G. Jung, *La guérison psychologique*, Genève, Georg, 1984.

könnyedebbé, ösztönösebbé válik, személyisége mélyéről fakadó érzelmeikkel, indulatokkal gazdagodik, amitől megközelíthetőbbé és nyitottabbá válik.

Ez az általános jellemzés elég pontosan megfeleltethető annak, ahogyan a Lóczyban a gondozónő az újszülött jelenlétében viselkedik. Ennek magyarázatát a szereplők személyes tulajdonságaiban, illetve a gondozónő távolságtartásában kell keresnünk, melyet saját érzelmeivel szemben tanúsít. *Mivel máshogy viszonyul önmagához*, fogékonyá válik, hogy kiegyensúlyozott kapcsolatot létesítsen másokkal. Jung a következőképpen írt erről a személyes átalakulásról és annak közvetlen hatásairól:

*„A Mély-énhez való viszony egyben a felebarátunkhoz való viszony, és senki sincs kapcsolatban felebarátjával, ha nincs kapcsolatban önmagával.”*¹³

Érdemes megjegyeznünk, hogy Jung itt a pszichoterápiás képzés céljára utal: egyedül az teszi lehetővé a másik megértését és szenvedésének befogadását, ha a terapeuta eltávolodik saját tudatos Énjétől.

Ám ha a gondozónőknek a Lóczyban sikerül kapcsolataikat ilyen finoman árnyalni, azt tevékenységük egy másik összetevőjének köszönhetik, melynek megértésében az analitikus pszichológia van segítségünkre: arra a dinamikus hatásra gondolok, amit a gyermek archetipikus képe gyakorol a fiatal felnőtt gondozói magatartására.

Jung több írásában utal a gyermekkép gazdag jelképiségére minden lelki működésben. Ez jelenik meg többek között a vallásban, a művészetben, az egyetemes irodalomban, és ez jut kifejezésre az álmokban is. A gyermeki jelképek rendszeresen megjelennek a lelki megújulás folyamataiban, különösen az individuáció során. A gyermek egyesítő jelkép, amely általában a Mély-én tudatosulását fejezi ki. A gyermek-archetípus energiája hozza létre az újszülött vagy csecsemő jelképeit, és a benne végbemenő személyes változás képeit is. Ez az archetípus mindannyiunkban ott él, mivel mindannyian az emberi fajhoz tartozunk.

A gondozónő esetében a gyermek-archetípus szükségképpen kiváltságos módon aktivált, részben választott hivatásának köszönhetően, részben azért, mert folyamatosan érintkezik csecsemőkkel és kisgyermekkel. Mi több a psziché különböző szintjei közötti állandó kiegyenlítődség miatt – amelyre

¹³ C. G. Jung, *Psychologie du transfert*, Paris, Albin Michel, 1980.

Jung világosan rámutatott – egy korábban tudattalan lelki tény tudatosulása sem maradhat hatástalan a psziché fejlődésére. Az intellektuális érdeklődés, az intézetben dolgozók folyamatos eszmecsereje, a szakszerű megfigyelés mindennapi feladatai – mindezek azt eredményezik, hogy a Lóczyban a gondozónő folyamatos kapcsolatban van a gyermekjelképekkel. Számos olyan feltétel egyesül tehát, melyek elősegítik a gondozónő pszichés gyarapodását, mélyítik és bővítik személyiségét, ami magyarázatot ad a gondozónő kiváltóságos szerepére a rábízott gyermekek sikeres fejlődésében.

Meglepőnek tűnhet, hogy a nevelő, illetve szakosodott gondozói szerep – megkülönböztetve attól, amit természetesnek tekintünk – elsőként éppen a szerepet betöltő személy fejlődését eredményezi. A hozzáértő megfigyelő, mint a terapeuta, azonban tudja, hogy ez nem is történhetne másképp, hiszen a kezelések során felmerülő nehézségek is folyamatosan arra ösztönzik, hogy önmagába nézzen. Ebben rejlik a Lóczyban dolgozó gondozónők szakmai felkészítésének jelentősége, valamint annak későbbi tökéletesítése.

A gondozónő meghatározó szerepének vizsgálata a szokatlan gondozásban arra ösztönöz bennünket, hogy megnézzük, mi történik eközben a főszereplővel, a csecsemővel; mivel a kérdés magától adódik, hogy milyen hatást gyakorol e különös magatartás a csecsemő fejlődésére.

A csecsemő lelki pozíciója

Ahhoz, hogy megvizsgáljuk az anyai gondozó helyzet és a gondozónő alapvető mély lelki készségének hatását a kisbaba fejlődésére – tudva, hogy egyetlen érem két oldaláról van szó –, fel kell idéznünk a pszichés fejlődés első lépéseit. Utolsó ránk hagyott írásában¹⁴ Jung emlékeztet bennünket ennek a pszichés növekedésnek azon felfogására, melyet terápiás helyzetek megfigyelésének szentelt életéből szűrt le. Következtetése szerint a gyermek nem „tisztá lappal” jön a világra.

„Épp ellenkezőleg, az ősi emberi fejlődés archetipikus lelki hajlamok egész sorával látja el. Ezek a működésre kész örökölt rendszerek lehetővé teszik a gyermek számára, hogy szembenézzen a legősibb időktől fogva érvényes helyzetek-

¹⁴ „A tudattalan megközelítése” című fejezetről van szó *Az ember és szimbólumai* című tanulmánykötetben. Göncöl Kiadó, Budapest, 1993.

kel, különösen az anyához, majd az apához fűződő kapcsolatával; ebben rejlik kollektív természete, melyet a tudattalan ural.”

A gyermeknek tehát nem adatik meg azonnal a folyamatos tudatos tevékenység – még ha annak alapelemeit igen hamar ki is fejleszti. Mentalitása ellenben

„eredendő azonosságot mutat a történelem előtti pszichével. Ez az eredendő tudat ugyanúgy jelen van, ugyanolyan tevékeny a gyermekben, mint az emberiség pszichológiai fejlődési fokozatai a magzatban”.¹⁵

Később, amikor a tudatos tevékenység állandósul, és az Én szerveződése alkotja középpontját – ez az időpont úgy 5–8 éves korban a gyermeki amnézia Freud által leírt jelenségének felel meg –, a primitív psziché tartalmai és folyamatai a tudattalanba kerülnek át. Azonban nem szűnnek meg, és néha (különösen az álmodozásban és az álmokban) jelképes formában jutnak kifejezésre; a tudatos tevékenységnek olykor sikerül – máskor nem – megragadnia azokat, és a hozzájuk kapcsolódó energiai töltésével együtt beépítenie dinamikájába.

Kezdetben azonban a csecsemőt, hogy Marie-Louise von Franz¹⁶ megfogalmazásával éljek, „az örökölt ösztönös archetípusok dinamizmusa tudattalanul kormányozza”. Más szóval, lelki életét valamiképpen – ha élhetek ezzel a modern szellemű metaforával – a veleszületett ősi felszerelés robotpilótája irányítja. Ezek a hajlamok jelen vannak, készek arra, hogy a psziché mozgósítsa őket, amely a személyiséget alkotó egyedi konkrét tapasztalatokon keresztül egyénileg épül.

Visszatérve a korábban túl röviden összefoglalt sémához, a Pikler-Lóczy Intézetre jellemző szokatlan, anyaihoz hasonló gondozás ismételten felmutatja értékeit. A gondozónő távolságot tartva saját hirtelen reakciói és a gondozás aktusa között, elkerülhetővé teszi, hogy a gyermek azonnal elmerüljön egy esetlegesen rossz közérzetű anyahelyettesben.¹⁷ Minden orvos, terapeuta, dajka, vagy egyszerűen szülő, jól tudja, hogy az anyák milyen nehézségekkel küzdenek általában házastársi, szakmai, baráti és egyéb kap-

¹⁵ C. G. Jung, *Az ember és szimbólumai*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1993.

¹⁶ A szerzőnek „Az individuáció folyamata” című cikkére hivatkozom a már említett tanulmánykötetben.

¹⁷ Az „anya” kifejezést itt abban az értelemben használom, ahogy Winnicott alkalmazza minden, elvileg felnőtt személyre, aki az újszülöttel anyaként foglalkozik, függetlenül nemétől, mert ennek kezdetben nincs akkora jelentősége.

csolataikban, éppen gyermekük születéséből fakadóan. A Lóczyban ezzel szemben a csecsemő nem kerül az érzelmi konfliktusok szövedékébe, mely megzavarhatná első pszichés-szómás asszociációinak kialakulását;¹⁸ a gyermek állapotát mélységesen tiszteletben tartó gondozónó hozzáállása bizonyos értelemben megóvja egy mérgező kapcsolattól. Számolva azzal a helyrehozhatatlan szerencsétlenséggel, amely a gyermeket az intézetbe juttatta, a gyermek számára már az is jelentős esély, ha elkerülheti – Winnicott szavaival élve – egy „nem elég jó anyával” való gyakori találkozás kockázatát. Jelenlegi kezdetleges pszichéje tehát kötetlenül gyakorolhatja irányító tevékenységét.

A megfigyelők a Lóczyban alkalmazott gondozási módokat egy másik, a gyermek, a csecsemő fejlődésével kapcsolatos eredményére is rámutattak: a tudatos tevékenység gyors és folyamatos gyarapodására. A „handling”¹⁹ kimért lassúságával, a pszichomotorikus és intellektuális sikerek folyamatos értékelésével és ösztönzésével, a minden mozdulatnak különös hangsúlyt adó állandó szóbeli érintkezéssel, röviden a gondozás minden alapvetően eredeti jellegzetességével a gondozónó szüntelenül megállapítja, megerősíti, tehát fejleszti a csecsemő egyéniségét. Ennek eredményeként az Én szerveződése valószínűleg korábban megy végbe, amire a gyermeknek a lehető legnagyobb szüksége van, ha kénytelen teljes gyermekkorát intézetben leélni.

A Lóczyban alkalmazott gondozással kapcsolatban eddig elmondottakból azt az ideiglenes következtetést vonhatom le, hogy a csecsemők pszichés fejlődésének feltételei az intézetben inkább kedvezőek: elsősorban a csecsemő azonnali szükségleteit elégitik ki, és növekedésének későbbi szakaszaiban előre jósolható szükségleteit sem fenyegetik meg gondolatlan eljárásokkal.

De említést kell tennünk a gondozónó magatartásának saját személyes fejlődésére gyakorolt hatásáról is: az alapvetően jó közérzet és a belőle fakadó kiteljesedés (természetesen abban az értelemben, hogy viselkedését az intézet célkitűzéseinek megfelelően sikerül alakítania) a gondjaira bízott

¹⁸ A fejlődésnek ezzel az aspektusával, illetve a belőle esetlegesen fakadó zavarokkal kapcsolatban haszonnal forgathatjuk Winnicott „A tudat és a lélek kapcsolata a tettel” című cikkét.

¹⁹ Winnicott terminológiájában a „handling” a gondozás azon mozzanatait jelöli, amelyek a „perszonalizáció” szakaszában kimondottan a jó pszichés-szómás asszociáció megalapozásához járulnak hozzá.

gyermeket a lehető legjobb esélyekkel indítja el a kedvező fejlődés útján. Nyilvánvaló, hogy – amúgy azonos feltételek mellett – a nevelési vállalkozás sikerének legfőbb tényezőjét a gondozónő személyes tulajdonságai jelentik; ezt főleg hangsúlyoznunk. Akár a terápia területén, itt is a másikat befogadó személy egyéni tulajdonságai a meghatározóak. Jung szívesen emlékeztetett a kínai bölcsesség ékesszóló mondására: „Ha hamis úton járó ember a megfelelő eszközt használja, a megfelelő eszköz hamisan hat.” Ez a témánkba vágó idézet arra figyelmeztet bennünket, hogy kerüljük a módszerek lelkes felértékelését anélkül, hogy kellően szemügyre vennénk azokat, akik a módszereket alkalmazzák.

Itt az ideje, hogy számot adjunk arról, amit egyesek a Lóczyban alkalmazott különös gondozás alapjának tekintenek, s megpróbáljuk kibontani jelentését az emberben lakozó emberség megóvásának átfogó távlatában.

A lehetetlen kézművesei

Lehetőséget adni egy újszülött számára, aki egy jóvátehetetlen helyzet áldozataként – anyja vagy szülei hirtelen elvesztése, haláleset, betegség következtében, vagy mert elhagyták – intézeti gondozásba kerül, hogy sikeresen kialakítsa lelki személyiségét, nem mindennapi siker. Márpedig a Pikler–Lóczy Intézet ezt a „lehetetlen fogadást” tette, s úgy tűnik, állja is. Felbecsülhetetlen értékű vívmány, melyre a tudományos közönség csodálattal és hálával tekint, s talán egy kis féltékenységet is érez a humanizmus szakértőivel szemben, hiszen az intézet alapítóit és későbbi munkatársait kétségtelenül annak nevezhetjük.

Ugyanakkor, bár a „Lóczy-módszer” – s amint láttuk, nem csupán egy módszerről van szó – nem támaszt főleges nehézségeket a lelki élet kezdetén, ha valami módon képes megőrizni a gyermekben rejlő pszichés lehetőségeket (ami már önmagában is jelentős eredmény), vannak, akik e módszernek a gondozott gyermekek személyes fejlődésében megmutatózó korlátaira is figyelmeztetnek. Miről is van szó, és milyen jelentőséget tulajdoníthatunk ezeknek a jelenségeknek a pszichés fejlődés szemszögéből?

Az intézet lakóinak beható megfigyelésekor M. David és G. Appel helyesen mutattak rá egy problematikus jellemzőre: az intézetbeli élet nem kibebíthető elidegenítő hatására. Mások úgy vélik, hogy a Lóczyban nevelt gyermekek, a szüleik – az igazi vagy az örökbefogadó szülők – környezetében élő többi gyerektől eltérően, nem tapasztalhatták meg a felnőttekkel

való szoros érzelmi kapcsolatot. Nyilvánvaló, hogy ezeknek a gyermekeknek nincsenek a környezetükben élő többi gyermekhez hasonló a szóbeliséghez társuló meghatározó kezdeti élményei, amelyek Freud szerint biztosítják az identifikáció folyamatának – az első érzelmi kapcsolat – megindulását. Ez a „közös tudattalanban való identitás” – ahogy azt Jung nevezi – életük kezdetén az emberi utódok legtermészetesebb osztályrésze, s szüleik, akik szintén osztoznak benne, nincsenek is feltétlenül tudatában.

A természetes környezetben felnövő és a Lóczyban nevelt gyermekek tapasztalatainak minőségi különbsége rávilágít a szokatlan gondozás tagadhatatlan korlátaira, de egyben lehetőségeire is. A korlát minden intézményes nevelés szükségszerű korlátja; a gondozónő hivatásából adódóan nincs folyamatosan a csecsemő mellett, és magánélete független szakmai feladataitól. Ezenkívül még ha az intézeti nevelési elvek kiváltságos kapcsolatot is létesítenek minden egyes gyermek és egy bizonyos gondozónő között, az intézmény nem tudja biztosítani munkatársai állandóságát. De ez nemcsak a Lóczyra igaz; ellenkezőleg, minden olyan intézményre, ahol a nevelő és gondozói feladatok betöltésére fizetett dolgozókat alkalmaznak. A Lóczy egyedisége abban rejlik, hogy ezt a tényt figyelembe vette, és beépítette eredeti gondozói koncepciójába: mivel a gondozónő tudja, hogy a csecsemőnek nem ő a természetes, sem az örökbefogadó édesanyja, s ezért nem adja át magát teljesen az anyai gondoskodás ösztönének, megóvja a kisgyermeket az elhagyatás tapasztalatától, amely az elkerülhetetlen elválással jár együtt (még akkor is, ha az intézményből való távozás, bár arra előre felkészítik a gyermekeket, a nagyobbaknál óhatatlanul az elszakadás érzését váltja ki). Ezáltal a felismert intézeti korlát, melynek a különleges hozzáállás csökkenti káros következményeit, esélyé válik a gyermek számára, hiszen későbbi nehézségektől kíméli meg.

Oktalan dolog lenne egy intézménytől többet vagy mást várnunk, mint ami lényegéből következik, mást, mint egy szerencsétlenség vagy egy huzamosabb ideig tartó komoly nehézség orvoslását. Ahogyan Jung a gyermeki psziché archetipikus megnyilvánulásaiban a szülői imágók kapcsán igen pontosan kimutatta, az emberi újszülött kétségbevonhatatlanul arra született, hogy egy szülői pár nevelje fel. Ez a faj törvénye; az embergyerek emberi mivoltának kibontakoztatása megköveteli az egyik vagy mindkét szülő szinte kizárólagos gondoskodását. A Lóczy teljes mértékben tiszteletben tartja ezt az alapvető igazságot, amikor az intézet gondjaira bízott gyermekek lehető legkorábbi örökbefogadását szorgalmazza. Ez jelenti számukra az egyetlen kiutat. Az, hogy az örökbefogadás esélyében nem részesülő

gyermek fejlődésükben korlátozva vannak, fájdalmas megállapítás, de ugyanakkor előre látható; a kérdést azonban, hogy elkerülhető-e ez a sors, olyan szinten kell feltennünk, amely túllép egyetlen intézmény határán.

Amennyiben a Lóczyban alkalmazott gondozási gyakorlatot kizárólag a gondozottak lelki fejlődésének esélyei szempontjából vizsgáljuk, az eredmények egyes értékelései érdemesek arra, hogy részletesebben foglalkozunk velük. Így például M. David és G. Appel miután hangsúlyozták a szokatlan gondoskodás felbecsülhetetlen értékeit, megfigyeléseik gondosan kidolgozott tényanyagának ismertetésekor ezt írják:

„amikor a gondozást ilyen óvatossá, tartózkodóvá, ugyanakkor gyöngéddé tesszik, valószínű, hogy mindörökre megfosztják őket [ti. a gyerekeket] érzelmi gazdagságuk egy részétől”.²⁰

Még ha a „mindörökre” kifejezés szélsőséges jellegétől el is tekintünk, a megállapítás akkor is vitatható. Részint azért, mert a Lóczyban elért eredményeket a szerzők nem vetik össze más intézetből kikerülő gyermekekkel,²¹ mi több, az átlagos családban felnövő gyermekekkel sem. Bármely terapeuta tanúsíthatná – eltekintve a szép kivételektől –, hogy az intézetben nevelt gyermekek milyen gyakran találkoznak leküzdhetetlen fejlődési nehézségekkel; ugyanígy alkalmasint emlékeztethetne azoknak a „meleg, közeli, szerelmes kapcsolatoknak” gyakran kifejezetten patogén hatására, amelynek hiányát a csecsemő és a gondozónő kapcsolatában a szerzők²² sérelmezik, s amelyekben a szülőkkel felnövő gyermek általában részesül. Freud óta folyamatosan bővül azoknak a klinikai eseteknek a listája, melyek a gyermekek jövőjére gyakorolt szülői befolyásnak gyakran igen szerencsétlen kimeneteléről tanúskodnak. Az átlagos szülők nevelési hiányosságai természetesen nem igazolhatják egy intézet esetleges tunyaságát vagy elvakultságát; a Lóczy azonban nem ad okot ilyen szemrehányásra. Mivel felvilágosult és kritikus gondolkodás eredményeként jött létre, önmagának tartozik azzal, hogy többre törekedjen, mint a közepes vezetésű intézmények. De főképpen ha továbbra is a Jung által leírt lelki fejlődés folyamatára hivatkozunk, akkor nem állíthatjuk, hogy a Lóczyban alkalmazott különös gondozás elnyomná a gyermek egyes érzelmi készségeit.

²⁰ I. m., VIII. fejezet, 163. o.

²¹ Amit a szerzők egyébként elemzéseikben másutt nem mulasztanak el megtenni.

²² I. m., VIII. fejezet, 163. o.

Természetesen el kell ismernünk, hogy az Anya, Apa, Szülők archetípusait nem tájékoztatják, nem táplálják a felnőttekkel való teljes kapcsolatokról szerzett konkrét tapasztalatok; ám a tudattalan ősi hajlam, a legfontosabb archetípus tovább él, várva, hogy egy későbbi élettapasztalat cselekvőképessé tegye.

Ezek az értelmezések tehát sokat nyernének azzal, ha a Lóczyban nevelkedett gyermekek és felnőttek pszichés megnyilvánulásaival kapcsolatos megfigyelésekre támaszkodnának. Ezt a hiányt egy nap minden bizonnal pótolni fogják.

Még ma is igen ritkák azok a Lóczyhoz hasonló intézmények, melyek egy emberi léptékű – vagyis működési szabályaiban megváltoztatható és az egyes gyermekek szükségleteihez igazítható – terv segítségével tudnának szembenézni a jóvátehetetlennel. Az emberben az emberi mivoltból való gondoskodás elválaszthatatlan az általam kézművesnek minősített gyakorlattól, ha leglényegesebb mozgatórugójára helyezzük a hangsúlyt: az emberi lényre, mozdulati, érzelmi, intellektuális, szellemi lehetőségeinek legteljesebb kifejezésében. A Lóczyban forgatott képek hasonló ihletforrásról és szándékról tanúskodnak.

Gondolataim korlátozott együttesének összefoglalásaként ismét Jungra hivatkoznék, és az emberi fejlődésről alkotott termékeny felfogására. Amikor Jung a gyermek fejlődésében a nevelés súlyáról beszél, figyelmeztet rá, hogy ami meghatározónak tűnik, az nem annyira a felnőtt beavatkozásának technikai pontossága, hanem az éles figyelem, a nevelő gyermekre fordított tekintete. Ehhez a következő magyarázatot fűzi:

„Hálát érzünk aziránt, aki bennünk az emberhez tudott fordulni.”²³

Ez a témánkba vágó észrevétel, véleményem szerint, szépen foglalja össze a Lóczy gondozási gyakorlatának irányultságát.

Egyúttal méltányolni szeretném azt a meghatározó szerepet, amit a nők, Pikler Emmi és követői, játszottak a Lóczy működésében; hiszen az intézményt nők hozták létre, és azóta is nők működtetik. Ez az európai patriarchális társadalomban ritka jelenség jól mutatja, hogy mire képes a nő, ha lehetőséget kap az újításra. Pikler Emmi láthatóan előnyt tudott kovácsolni a második világháború utáni Magyarország mély társadalmi válságából, egy olyan korszakból, amely bizonyos értelemben kihívta a merész és bátor

²³ C. G. Jung, *Psychologie et éducation*, Paris, Buchet-Chastel, 1977.

kezdeményezéseket. Pikler Emmi sajátos lánghelméje a terápiás gondozásnak egy olyan módszerét találta fel, mely nem előzetes elméletalkotásra épült, hanem arra, amit orvosnőként megértett a csecsemők életszükségeleiből. Nem kételkedve megfigyeléseinek helyességében – s láttuk, hogy azok milyen tökéletes összhangban vannak a gyermeki, s egyben a felnőtt pszichét irányító archetípusokkal –, minden energiáját arra fordította, hogy az intézményes működés egészét felismeréseinek szolgálatába állítsa. Ez teszi az eredményt beskatulyázhatatlanná, mivel olyan forrásokból merít, melyek szokatlanok számunkra, ugyanakkor tökéletesen illenek ránk.

A női alkotókészség termékeként, a „Lóczy-jelenség” szorosan kapcsolódik ahhoz, amit a Jung által alapított analitikus pszichológia révén megérthetünk a két nem alapvető eredetiségéről azok bámulatosan komplementer jellegében s egyben alapvetően kétnemű felépítésében. A személyiség evolúciós felfogásának atyja, az érzelemnek visszaadva az őt megillető helyet, a lelki tevékenységben egyben a nőnemű lény helyét és szerepét is kijelölte, többek között a férfi (a hímnemű lény) pszichés fejlődésében. Ezzel magyarázhatjuk, hogy a Lóczyban folytatott tevékenység minden megfigyelő érdeklődését és kíváncsiságát felkelti, legyenek azok férfiak vagy nők, hiszen amit látnak, egyben saját gyarapodásukat is szolgálja. A Pikler–Lóczy csecsemőotthon valóban az emberi teljességet mozgósítja.

Befejezésként szeretném felidézni egy tanárnő elbeszélését, aki indiai tanulmányútja során huzamosabb ideig kísérte figyelemmel egy iskola hét-köznapjait. Különösen feltűnt neki a gyermekek reggeli megérkezését kísérő szertartás. Az osztályba belépve minden gyermek összetette kezét, és meghajolt a tanítónő előtt, aki hasonlóképpen viszonzott minden köszöntést. Bár a tanárnő igen járatos volt a hatalmas ország számtalan még érvényes vallási rítusában, nem értette, hogy ezt miért ismétlik nap mint nap. A vele szoros együttműködésben dolgozó tanítónőnek tette fel a kérdést, először azonban kitérő választ kapott: „Hindu módon köszöntjük egymást.” Mivel a válasz nem elégítette ki, megkérdezte munkatársát a mindig jeles buzgalommal végrehajtott rituális gesztus mélyebb jelentéséről. A tanítónő végül elmagyarázta neki, hogy valahányszor válaszol egy gyermek köszöntésére, mozdulata azt fejezi ki: „*Meghajlok a benned rejlő isten előtt.*”

Hogyan határozhatnánk meg jobban a másoknak kijáró tiszteletet a nevelés vagy a gyógyítás kalandjában? S hogyan idézhetnénk fel hívebben a Pikler–Lóczy Intézet tevékenységét?

Lóránt Zsuzsa fordítása